

VÄSTGÖTA BYGDEN

Tidskrift för hembygdsarbete, natur- och kulturminnesvård utgiven av Västergötlands Hembygdsförbund

Välkommen att läsa Västgötabygden!

Tycker du att tidningen är läsvärd,
prenumerera gärna!

Ett årsabonnemang kostar, från 2022 = 160 kr.

Vid minst 10 ex. (i samma beställningslista)
rabatteras priset till 140:-/ ex.

Listan skickas till Västergötlands Hembygdsförbund,
Box 82, 532 21 SKARA

E-post: kansli@vhbf.se

Avgiften erläggs på en inbetalning till Västergötlands
Hembygdsförbunds bankgiro 378-5383.

Redaktionskommittén

OBS! Kopiering av sid 1-32 till andra hemsidor förbjuden.

VÄSTGÖTA- BYGDEN

Tidskrift för hembygdsarbete, natur- och kulturminnesvård utgiven av Västergötlands Hembygdsförbund

Nr 4

Årgång 78

2023

Vinnaren i Svältornas Fornminnesförenings bakelsetävling den 7 juli blev Kacki Sonnebring från Alingsås, se sidan 23. Foto: Per-Eric Stjerna.

HKH Kronprinsessan Victoria
Västergötlands Hembygdsförbunds beskyddarinna

Bilden ovan är tagen vid Kronprinsessans vandring i
Västergötland i september 2017.

Kungliga Hovstaterna

Foto: Raphael Stecksén, Copyright: Kungahuset.se

Innehåll

Hembygdshälsningar från Lena, ordföranden	3
Alingsås äldsta bostadshus har blivit museum.....	4
Kulturarvsdagar den 8–10 september	6
Kulturarvsdagar i Rackeby-Skalunda	7
Hembygdsrörelsen firar	8
Breviks Hembygdsförening 40 år	9
Toarps Hembygdsförening 90 år.....	11
S:ta Elins födelsedag firas varje år i Skövde.....	13
Fyra hembygdsföreningar i Töreboda kommun öppnade <i>turistbyrå</i> i sommar	14
Johnny Hagberg, en västgötaprofil.....	16
Anders Danielsson, en föregångsman i Fristad.....	17
Lämningar efter Rampabäckens såg	18
Västgöta-Bengtsson, hur började det?	19
Apropå medeltida putsristningar.....	20
Ödenäs, sagt och gjort.....	22
Bakelsetävling i Svältorna	23
Folketro och sägner i Fristad	24
Det händer i Ljungsarp.....	27
Minns du hur det var i skolan? – Skriv till oss och berätta.....	28

Redaktör och ansvarig utgivare:

Monika Moberg Kilefors, Ekängsvägen 19,
549 40 Skövde. Tel: 070-642 56 70.

E-post: redvastgotab@gmail.com

Tryck: Åtta.45 Infomedia, Alingsås 2023.

Sex nummer per år med utgivning i slutet av februari,
april, juni, augusti, oktober och november.

Manus senast: 10/1, 10/3, 10/5, 10/7, 10/9 och 10/10.

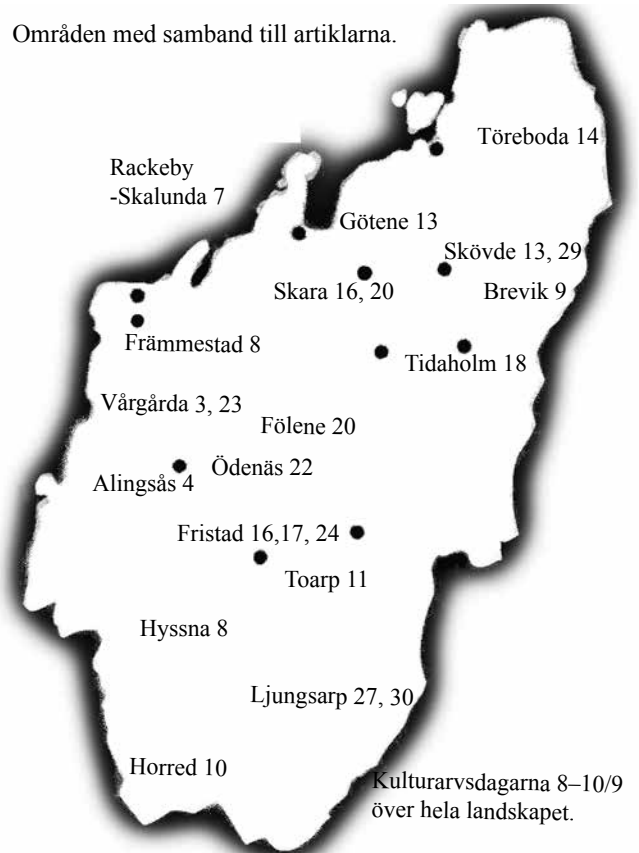
ISSN 0346-4954   www.hembygd.se/vastergotland

VÄSTGÖTA- BYGDEN

Tidskrift för hembygdsarbete,
natur- och kulturminnesvård.
Medlemstidskrift för
Västergötlands Hembygdsförbund
Årgång 78
Utkommer med 6 nummer per år
Avgift 2023 160:-

Områden med samband till artiklarna.

Helt ideellt

Vår tidning är ganska unik. Vi som gör tidningen jobbar helt ideellt. Vi är en redaktionskommitté på sex personer som träffas ett par, tre gånger per år och har samråd om innehållet. Vi tar gärna emot text- och bildmaterial som passar i vår tidning.

Vill du prenumerera eller har en adressförändring, ring till Eva Mann, telefon 0512-105 50, kontorstid på torsdag 9–15 eller e-post: kansli@vhbf.se

I det här numret är vi ca 29 skribenter och fotografer som hjälpts åt. Ingen av oss får något arvode, vi gör det för att glädja andra och oss själva.

Du är också välkommen som medarbetare!

Hoppas att ni liksom jag har haft en härlig sommar!

Jag gillar verkligen alla årstider. Lika mycket som jag längtade efter sommar och semester i våras, lika mycket ser jag nu fram emot hösten. Gillar ljuset på sommaren och allt som man kan greja med utomhus. Det finns alltid något att sätta händerna i för mig som bor på en gammal gård. I vintras köpte jag dessutom granngården, så denna sommaren känns det som det blivit dubbelt av det mesta. Jag har fått många olika reaktioner på mitt nya projekt. Många säger av omtanke ”Men Lena, du sliter väl inte ut dig, du hinner väl att vila?”. Det där har jag funderat mycket på. Vad menas med att vila och koppla av? Det finns nog lika många olika svar på som människor. För mig är att vila och koppla av, att göra saker jag tycker är roligt. Vila för mig är inte att sitta stilla. Jo, att vila kroppen, kan vara att sitta stilla. Men då gärna på en sten i trädgården, med en kaffekopp i handen, för att betrakta det jag grejat med. Att spikrensa ett fint pärlspontpaneltak som dolts under ny panel, att försiktigt spara fragment av 120 år gamla tapeter, att få se vart isolatorerna till husets första elledningar suttit, njuta av växter och träd från en gång nyplanerad trädgård, det är avkoppling för mig.

Arbetsdag för styrelsen

I skrivande stund planerar vi för en arbetsdag för styrelsen i augusti. Det skall bli roligt att komma igång med förbundsarbetet igen inför hösten. Tanken är att jobba med vårt uppdrag i verksamhetsplanen, påbörja arbetet med en ny verksamhetsplan som ska presenteras på nästa års stämma, samt att fördela våra uppgifter i förbundet så vi fortsatt får en bra arbetsfördelning framåt. Det blir alltid lite förändringar i ansvarsområden och arbetsgrupper efter stämman, då styrelsen ändrar besättning. Så några av er föreningar kommer att få en ny kontaktperson för er förening/krets. Men det ligger på oss att meddela er.

Digert kursutbud

Det finns ett digert kursutbud riktat till oss inom hembygdsrörelsen nu i höst. Så håll utkik på Prisma VG, Studieförbundet Vuxenskolan, Sveriges hembygdsförbund och såklart på vår hemsida/nyhetsbrev. Det är väl alltid roligt att lära sig något nytt, eller kanske fördjupa sig i något man redan kan lite om. Det allra bästa tycker

Lena Ramsberg,
ordförande i
VHBF

jag, är att få möjligheten att göra det tillsammans med andra. Då blir det tillfällen till samtal, erfarenhetsutbyte och nya perspektiv. Förhoppningsvis får man även lite ny energi till det viktiga föreningsarbetet på köpet. Nu ska det bli spännande att få läsa alla artiklar från olika delar av Västergötland. Tänk så mycket som händer i vårt närområde, som vi kan ta del av på plats, eller här i tidningen!

Väl mött!

Lena

En frösådd blomma på våren blommar vackert om hösten. Varje årstid har sin tjusning. Foto: M Moberg Kilefors

Lasses dröm har blivit verklighet

Alingsås äldsta bostadshus har blivit museum

I denna stuga, Lilla Prästeryd, bodde Lasse Bernhardsson i nästan hela sitt liv. Lasse levde åren 1921 till 2009. Foto: Pär-Uno Ström.

Det blev som Alingsås tidigare kakelugnsmakare önskade. Lasse Bernhardsson bodde i nästan hela sitt liv i torpet Lilla Prästeryd, stans kanske äldsta bostadshus. Lasse ville i slutet av sitt liv att hans stuga skulle bli ett museum och nu har Alingsås Hembygdsförening förverkligat hans dröm.

Lasse Bernhardsson var en välkänd profil i Alingsås. Inte nog med att han byggde kakelugnar. Han var en praktisk man, en lantarbetare som fixade det mesta. Sista åren bodde han på äldreboendet Tuvegården som ligger granne med Lilla Prästeryd.

I början av 2000-talet var undertecknad utsänd av Alingsås Tidning och hälsade på hos Lasse i hans lilla

Stugan är en gemytlig plats. Det mesta av Lasses tillhörigheter finns fortfarande kvar i huset. Foto: Pär-Uno Ström.

stuga tillsammans med före museichefen Per Henrik Rosenström. Redan då talade Lasse Bernhardsson, ”Lasse på kullen”, varmt om sin lilla torpstuga och insåg värdet av att denna unika miljö bevaras.

Huset, som består av ett rum och kök, är från cirka 1715 till 1720, men redan på 1500-talet omnämns gården Prästeryd i jordeboken. Den låg naturskönt ner mot sjön Gerdsken, några kilometer från Alingsås centrum. Gården var ett så kallat kronobygge och kom så småningom att styckas upp.

Lasse var född 1921 och bodde här tillsammans med mamma Hildur så länge hon levde. Men de sista 30 åren bodde han ensam. När undertecknad var där 2001 hade Lasse mycket att berätta om Prästeryd. Gården köptes 1912 av Alingsås bomullsväveri. Textilindustrin behövde mark för arbetarbostäder, bland annat.

Flyttade hit 1848

I mitten av 1950-talet kom Prästeryds mangårdsbyggnad att rivras. Kvar blev dock Lasses lilla stuga, som idag ligger inklämd mellan äldreboendet Tuvegården och den modernare bostadsbebyggelsen.

Enligt Lasse Bernhardsson flyttade familjen hit troligtvis redan 1848. Lasses morfars far var dräng på Prästeryds gård. Hans morfar kom sedan att friköpa torpet i slutet av 1800-talet. Familjen hade ett par kor och några grisar. Torpet hade också en lada, som för något år sedan rustades upp och byggdes om då den var i dåligt skick.

– Lasses hus har också rustats upp och nu till ett litet museum. Han levde ju utan några som helst bekvämligheter frånsett el fram till början av 2000-talet. Det var lågt till tak, vatten fick han hämta utomhus och dasset fanns i ladan. Köket hade naturligtvis vedspis. Elen kopplades för övrigt in på 1940-talet, berättar Carina Håkansson, ordförande i Alingsås Hembygdsförening.

Samarbete

Det är genom hembygdsföreningen och Alingsåshem, som äger den lilla stugan och ladugården, som museet nu har kunnat förverkligas.

Lilla Prästeryds miljö är sedan åtskilliga år q-märkt enligt kommunens detaljplan och finns även med i läns museets inventering, men det är först nu som Lasse Bernhardssons önskan blivit till att färdigställas. Detta efter att 14 år har gått sedan han gick ur tiden. Stugan har stått tom under alla år och många kringboende har undrat varför ingen tar sig an huset. Redan för drygt 20 år sedan diskuterades frågan mellan Alingsås kommun, hembygdsföreningen, Alingsåshem och Lasse själv. Då som nu var föreningen intresserad, men man hade ju även Stampens kvarn – som Jonas Alströmer en gång byggde – samt gården Dammsjöås i Marydskogen att ta sig an. Men tack vare att en kringboende kontaktade hembygdsföreningen så tog styrelsen upp frågan för några år sedan och sökte upp Alingsåshem.

Sponsorer

Hembygdsföreningen har därefter kontaktat några släktingar till Lasse och därefter följde en inventering av de båda byggnaderna.

– Mödosamt arbete att röja ur stugan, sortera, kassera och arkivera med mera, framhåller Carina Håkansson.

Kakelugnsmakaren Lasse Bernhardsson var en välkänd profil i Alingsås. Nu har hans önskan gått i uppfyllelse. Hans lilla stuga har blivit museum, fjorton år efter att han gick ur tiden.
Foto: Gösta Ström.

Faksimil från Alingsås Tidning den 25 maj 2001.

Efter tömning av torpet lades nytt golv, bland annat. Renovering utvändig. Alingsåshem ombesörjde golvet, medan hembygdsföreningen stod för invändig målning och tapetsering med mera. Vedspis, kakelugn och skorsten har renoverats av sponsorer.

Öppna hus

– Nu fanns dock inga större tveksamheter. Vi har ett fantastiskt fint samarbete med Alingsåshem och därtill en styrelse i hembygdsföreningen som brinner för stugan och dess kulturarv. Vi har haft och kommer att ha flera ”öppet hus” och intresset har varit stort bland allmänheten.

– Styrelsen har även sina möten här och vi har på så sätt fått en liten hembygdsgård i Alingsås.

– Det roliga är ändå att många fortfarande minns kakelugnsmakaren Lasse Bernhardsson. Han var unik på sitt sätt och hans lilla museum är en skatt om något värd att vårda, säger Carina Håkansson.

Text: Pär-Uno Ström

Tiderna förändras!
Abonnemangspriset för Västgötabygden 1956 var oförändrat, 5 kr, som insattes på tidningens konto i Alingsås, enligt en notis i VB nr 6 1955.

Världsarvsgården Jon-Lars i Långhed, en av de sju världsarvsgårdarna. Foto: Maria G. Nilsson (CC BY)

Om Kulturarvsdagen

Kulturarvsdagen ska bidra till att skapa förståelse, intresse och engagemang för kulturarv och kulturmiljöer. En mångfald av kulturmiljöer som alla, oavsett bakgrund, kan göra anspråk på är viktigt för ett samhälle som håller ihop.

Under evenemanget kan alla som vill ta del av lokala arrangemang som visar kulturmiljöer, kulturlandskap samt kulturhistoriskt intressanta byggnader och anläggningar, och höra historierna kring dessa. Alla som vill är välkomna att medverka med arrangemang dit allmänheten bjuds in till besök och guidning.

Kulturarvsdagen är en del av Europarådets och Europeiska kommissionens gemensamma program European Heritage Days som årligen lockar flera miljoner besökare till mer än 70 000 lokala evenemang. Riksantikvarieämbetet är huvudarrangör och samordnare för kulturarvsdagarna i Sverige i samarbete med Sveriges Hembygdsförbund och Arbetslivsmuseernas Samarbetsråd.

År 1988 anordnade Sverige sitt första ”Öppet hus” som det först kallades och därefter Kulturhusens dag fram till 2009. Sedan 2015 har evenemanget i Sverige utökats med flera dagar – utöver söndagen, även fredag och lördag – framförallt för att möjliggöra för arrangörer som inte har öppet på söndagen att bidra med lokala arrangemang för att göra kulturarvet mer tillgängligt för alla.

Hämtat från Riksantikvarieämbetets hemsida

Temat 2023 är Levande kulturarv

På RAÄ:s hemsida finns arrangemang som inbjuds till på Kulturarvsdagarna 2023 i våra hembygder i Västergötland

OBS! Sök även på din lokala hembygdsförenings hemsida, där föreningen inbjuder till alla sina aktuella hembygdsdagar och olika aktiviteter!

Välkomna till:

Råbäcks Mekaniska Stenhuggeri

– ett levande kulturarv

Möt en tusenårig tradition och se hur vi bearbetar Kinnekulles kalksten både för hand och med maskiner. Servering av kaffe med dopp och smörgåsar. Lördagen och söndagen den 9–10 september (kl 11–16)

Kulturarv i nutid i Västra Tunhem.

Hembygdsföreningen öppnar sina hus och museum för besök! Demonstration av ett flertal lokala hantverk samt lokala matvaror. Viss försäljning. Servering i hembygdsgården.

Söndagen den 10 september – kl 11–15

Bollkuddar, knyppling med mera i Odensåker

Vi visar bollkuddar och knyppling – och även hur knyppling går till. Vi hyvlar dessutom med oxhyvel (två personer hyvlar samtidigt) samt visar knuttimring. Visning av ortagården och barnen får tova.

Lördagen och söndagen den 9–10 september (kl 11–17)

Ängsdag med lieslätter och hässjning vid Maden i Hjo

Naturskyddsföreningen visar hur man slår med lie och hässjar hö på traditionsenligt vis. Naturnära Hästkraft finns på plats och demonstrerar slätter med häst – en slätter som sker för andra gången denna säsong för att magra ut ängens kväverika flora och få fler ängsväxter att etablera sig.

Kostnadsfritt arrangemang som genomförs av Naturskyddsföreningen och Hjo kommun

Söndagen den 10 september – kl 10–13

Kulturarvsdagar i Rackeby–Skalunda 8–10 september 2023 i Rackeby Bygdegård

”Härvan – eller konsten att följa en tråd” är arbetsnamn på en utställning som är under uppbyggnad. Den kommer att visas under Kulturarvsdagarna 8–10 september och kan sökas på under Riksantikvarieämbetet/Kulturarvsdagarna.

Vi vill visa det textila hantverket i vardag och fest. Vi vill därmed visa på de oräkneliga variationer och uttryck som en enkel tråd ur en garnhärva kan förvandlas med våra händer och med vanliga, traditionella redskap.

HÄRVAN kallar vi oss själva numera. Gruppen består av textilt intresserade styrelsemedlemmar ur Bygdeföreningen och Fornminnesföreningen i Rackeby och Skalunda. Vi plockar ur egna gömmor textilier skapade av oss själva, av släkt, vänner och bekanta. Fornminnesföreningens samlingar kommer vi också att använda. Strax före midsommar gick planerandet in i en ny fas, den att skapa passande miljöer runt det vi vill visa. Välkommen på Kulturarvsdagarna i september att besöka de rummen!

Vernissage fredag 8 september kl 14–17. Utställningen är därefter öppen lördag och söndag kl 10–17. Utställningsgruppen HÄRVAN består av Lisette Arvidsson, Kerstin Hamberg, Jan Hamberg, Ann-Marie

Korstygnsbroderad sypåse användes i folkskolan under 1930-talet. Den användes även av nästa generation på 1950-talet. Sypåsen ska ingå i utställningen ”Härvan eller konsten, att följa en tråd” i Skalunda-Rackeby Bygdegård den 8–10 september.

Hjalmarsson, Inger Kronqvist, Monica Rundqvist och Ulla Silis.

Arrangemang: Fornminnesföreningen Rackeby-Skalunda och Rackeby-Skalunda Bygdeförening.

*Kerstin Hamberg,
Skalunda*

En gammal resväska vid väggkanten fungerar utmärkt för att visa att ett arrangemang har öppet under Kulturarvsdagen. (Tjuls järnvägs-museum.) Foto: Agneta Gardinge (CC BY)

Kulturarv finns överallt omkring oss och påverkar alla. Det formas och omformas ständigt – i dåtid, nutid och framtid. Kulturarvsdagen är Riksantikvarieämbetets årliga evenemang. Den nationella temadagen för kulturarvet infaller i år söndagen den 10 september. Som

vanligt bjuds det även på aktiviteter redan under fredag och lördag, den 8 och 9 september, så att så många besökare som möjligt får tillfälle att uppleva kulturarvet.

Glöm inte att gå in på Västergötlands Hembygdsförbunds hemsida – Aktiviteter!

Där har många hembygdsföreningar anmält att de firar Kulturarvsdagen eller dagarna däromkring, många fler än vad som kanske har anmälts till RAÄ – Kulturre-servatet Vallby Sörgården, Långhem, Kobergsbygden, Norra Billing för att nämna några.

På VHBF:s hemsida hittar du även rubriken *Utflyktsmål* som exempelvis Lilla-, Mellan- och Stora Gråborundan. Stora Lundby Hembygdsförening.

Lycka till!

Monika Moberg Kilefors

Lars i Väla – Vem var det?

Svarvruinen vid Surtan i Hyssna. Foto: Ulf Arnell.

Kulturarvsdagen i Hyssna

Det finns de som vet. Det finns de som kanske undrar och vill veta. Den 10 september är det kulturarvsdag och hembygdsföreningar över hela Sverige deltar. Hyssna uppmärksammar dagen genom att bland annat berätta om Lars i Väla, om spinnrockar, om hantverk i generationer och dessutom hur det kom sig att ”kärningrundan från stan” ofta tog turen genom Hyssna.

Om Du kommer till svarvruinen, som ligger vid ån Surtan i Hyssna, söndagen den 10 september får Du veta mera och kanske lite till.

*Hyssna Hembygdsförening
Anna Faxgård*

Hembygdsrörelsen firar!

Hembygdens år 2016 på Skansen. Lennart Andersson berättade om en holkkvarn från Främmestad, som är ett timrat kvarnhus, där kvarnstenarna ligger. Foto: M Moberg Kilefors.

2016 var det stort hundraårsjubileum på Skansen. Hembygdsrörelsen i Sverige firades – Sveriges Hembygdsförbund bildades 1916 – samtidigt som Skansen firade sitt 125-årsjubileum. Arthur Hazelius grundade parken på Djurgårdsberget år 1891. Bussar med hembygdsvolk kom från hela landet, bl a från Främmestad och Lidköping-Skövde.

Svältornas Fornminnesförening är för övrigt den äldsta föreningen i Västergötland, som är ansluten till VHBF. Den bildades redan 1905 för att rädda Ornunga gamla kyrka, som skulle rivs, åt eftervärlden.

Åsle-Mularp-Tiarps Hembygdsförening fyller 100 år 2023, vilket vi berättade om i Västgötabygden nr 2 i år.

Västergötlands Hembygdsförbund bildades 1954 och fyller således 70 år 2024. Det utsågs vid ett sommarmöte i Herrljunga 1954 en interimsstyrelse med 11 personer, med Torsten Schmidt som ordförande. Denne blev även vald som den förste ordföranden i förbundet vid årsmötet, även det i Herrljunga, i november 1954.

Skövde Hembygdsförening bildades 1924 och fyller 100 år nästa år. En minnesskrift, författad av Ulla-Britt Hagström, gavs ut till 80-årsjubileet 2004.

Många hembygdsföreningar bildades under 1960–1970-talen, då det fanns ett nyvaknat intresse för att bevara kulturarvet åt eftervärlden.

Drygt 225 hembygdsföreningar är anslutna till VHBF. I Sverige finns 26 hembygdsförbund, varav Västergötlands är det största.

Så småningom bildades hembygdslokaler i kommunerna. Borås hembygdslokal är en av de största.

I sommar har vi kunnat ta del av alla träffar som föreningarna har inbjudit till via lokala annonser och framförallt via fb-grupper. En av alla dessa grupper finns i Brandstorp, som bl a inbjudit till sommarmarknaden. Det märks att föreningarna har blommat upp igen efter pandemin.

Monika Moberg Kilefors

Breviks Hembygdsförening firar 40-årsjubileum

Pila-Sofis lada. Foto: Bengt Nilsson.

Föreningen har anknytning till år 1816, det år då Pila-Sofis stuga byggdes, som nu ägs av föreningen. Hur namnet Pila-Sofi kom till är okänt. År 1863 den 3 januari gifter sig Sofia Pettersdotter med Emanuel Hansson. Sofia och Emanuel har en dotter som är en månad gammal vid vigseln. 1864 flyttar familjen in i stugan. Samma år får de ett barn som bara blir drygt ett år gammalt. Familjen har troligen ganska svag ekonomi. 1869 får Emanuel jobb ombord på ett fartyg på Vättern. Han dör den 30 augusti 1869. Enligt anteckning i husförhörslängden står det: ”Avled till följd av att han nedföll i våda från däck i lastrummet på ett fartyg som låg i Vadstena hamn. Dog under hemfärden ombord mellan Vadstena och Brevik”.

Givetvis en fruktansvärd sorg för hustrun, som dessutom var gravid i tredje månaden. Sofia och Emanuel hade fyra barn, varav ett avled ett och ett halvt år gammalt. Sofia hade svårt att försörja sig och de tre barnen. När barnen flyttade hemifrån bodde Sofia kvar i stugan tills hon avled den 2 mars 1924.

Stugan flyttades till Kyrkefalla

Då stugan var i mycket dåligt skick tyckte Breviks sockenstämma att det inte var värt att renovera den. Man frågade grannsocknen Grevbäck om man kunde tänka sig att ta över stugan, men där var de inte intresserade. Däremot fick man en förfrågan från Kyrkefalla landskommun, numera Tibro, om de kunde få ta hand om stugan, vilket sockenmännen i Brevik accepterade. Stugan renoverades och stod i parken fram till i början av 1960-talet, då den började få fönster sönderslagna och dörren insparkad. Dåvarande skollärare och kantor Per Arvedson, som var mycket hembygdsintresserad, fick en förfrågan

om Brevik kunde tänka sig att ta tillbaka stugan, vilket Per Arvedson tackade ja till. Med hjälp av Åke Axelsson, Karl Kämpe, Karl-Erik Olsson, Karl-Erik Beckman och Folke Isaksson lyckades man sätta upp den på sin ursprungliga plats.

Hembygdsföreningen bildades

Då samtliga personer som ordnat med uppsättningen av stugan började bli gamla, väcktes tanken om att bilda en hembygdsförening. I början av år 1983 lades en inbjudan ut om att eventuellt bilda en hembygdsförening den 28 januari 1983. 75 personer kom till mötet i Breviksgården, där bildandet av en hembygdsförening godkändes.

Den första styrelsen bestod av ordförande Bengt Borg, vice ordförande Stig Karlsson, sekreterare Ingrid Ekström, kassör Monica Emanuelsson, styrelseledamöter Curt Andersson och Bengt Nilsson.

Första året såldes 94 medlemskort. Stående programpunkter under de 40 åren har varit gröttfest i januari, årsmöte i mars, och sedan 2002 har det ordnats med fotokvällar i april och oktober. Augusti-Skoj har under många år anordnats vid Pila-Sofis stuga. De första åren gjordes torpvandringar i Brevik, lite längre bussresor och midsommarfirande vid församlingshemmet. 1988 byggdes en lada vid Pila-Sofis stuga av Kjell Hult, Åke Axelsson, Karl-Erik Olsson, Stig Karlsson och Gunnar Ekström. En mycket värdefull byggnad för föreningen där olika arrangemang kan ordnas vid dåligt väder.

2016 gav föreningen ut en bok med namnet **Brevik, vår hembygd**.

2019 satte Stig Karlsson upp en flaggstång vid stugan så att det kan flaggas på Nationaldagen och övriga festligheter vid stugan.

*Bengt Nilsson
Breviks Hembygdsförening*

Pila-Sofis stuga. Foto: Bengt Nilsson.

Tankar i orostider

*När allt är upp och ner
är det tryggt att veta
att det vänder
vid etthundraåttio grader
och blir som vanligt igen*

Häromdagen satt jag i en byggnad från 1700-talet, nu vackert renoverad med vitkalkade väggar.

Att sitta några personer på stolar indragna under ett runt bord och samtala är det bästa som finns. Man borde alltid sitta vid runda bord. Det blir en särskild stämning och sura miner är bannlysta, nästan i alla fall.

Varför heter det annars rundabordskonferens när världens politiker ska diskutera allvarliga frågor?

Erdogan på Skansen?

Vid det här bordet diskuterades det spända läget i vår tid, såväl krigshetsaren Putin som ”världsförbättraren” i Turkiet. ”Erdogan vill bestämma över vårt land”, menade personerna runt bordet.

– Ja, jag hörde någon säga att snart ska han väl överta Allsången på Skansen också, sa en ung tjej.

Men så illa ska det väl inte behöva gå. Familjen Wahlgren behöver sina inkomster precis som alla vi andra arbetande människor behöver våra intjänade kronor.

De gängkriminella skjuter våldsamt så gott som varje dag i Sverige, mest i storstäderna och orterna i närheten. På landsbygden och i våra småstäder känns det lugnare, men vi lyssnar varje dag med oro på nyheterna i radio och tv.

Pralinerna spreds för vinden

I min barndom före och efter krigsslutet på 40-talet var det också oroligt, men våra fönster gav sig inga sprängare på. Men det fanns fönstertittare.

När mormor skulle storstäda måste hon ha hjälp. Det gjordes ibland sent på kvällarna efter dagens arbete, när mörkret hade infunnit sig. Mormors hjälp var en ung kvinna, som var gift och hade familj. Vi kan kalla henne Elsa.

Jag blev uppmärksam på att någon rörde sig utanför köksfönstret. De äldre kvinnorna höll som bäst på att göra rent bredvid den gamla spisen i spisgruvan.

Vi hade problem med en medelålders granne, en gift småbonde, som var förtjust i yngre klotyng. Han hade sprungit efter Elsa tidigare.

Elsa ryckte upp köksdörren, och där stod grannen, som vi kan kalla Algot, med en stor chokladkartong i händerna, som han räckte fram, men Elsa blev som ett rytande lejon:

– Plocka upp din förbannade choklad och ta med den hem till Stina!

...och så kastade hon ut asken så hårt att den sprack och pralinerna regnade över grönsakslandet. Om Algot plockade upp godsakerna vet jag inte. Kanske blev pralinerna mössens eller råttornas kap istället.

Men jag minns att jag blev besviken, kasta bort så god choklad. Det var inte ofta vi barn fick något godis.

Men jag minns att det hände att jag fick en banan. Det var nog många som fick smaka på den här frukten för första gången vid den här tiden, en frukt kommen från främmande land med en bananbåt.

Monika Moberg Kilefors

Den första bananen. Bild: Börje Brorson.

I Västgötabygden nr 1 1954 berättas om Cajsa Andreasson i Horred, som den 17 november 1953 fyllde 104 år. Men sedan 11 år ligger hon till sängs, men hon är pigg på att berätta om sin ungdom.

Hon berättar bl a att hon sett ”sjöjungfrun” eller ”havsfrun” skölja tvätt i Helsingön.

”Framtill var sjöjungfrun vacker att skåda men baktill ihålig som ett tråg.”

Förr var det fattigt bland allmogen, och det var långtifrån alltid man fick äta sig mätt. Man bakade bröd av havre och potatis. Värst var det missväxtåret 1868. Då fick många ge sig iväg för att tigga.

Hjortryd Västergården huvudbyggnaden. Denna har varit en bondgård som uppfördes redan 1708 och innehåller storstuga med två framkamrar och kök på första våning. På hembygdsgårdens område finns flera byggnader. Till höger skomakarverkstaden.

Toarps Hembygdsförening 90 år

Toarps Hembygdsförening fyller i år 90 år. Föreningen bildades på initiativ av kommunal- och landstingsmannen Axel Hellström i Dalsjöfors. Han samlade en grupp intresserade personer för att diskutera intresset för att bilda en förening som skulle ha till syfte att bevara äldre byggnader åt eftervärlden samt att ta vara på det som våra förfäder hade skapat.

Den 5 augusti 1933 kallades till en sammankomst på Västanå i Dalsjöfors och de närvarande beslutade enhälligt att bilda en hembygdsförening inom Toarps socken. En interimsstyrelse på tolv personer valdes med Axel Hellström som ordförande, ett uppdrag som han fortsatte med i fjorton år och med Josef H. Herder som sekreterare.

Strax efter föreningens start förvärvades ett soldatorp från Halsaryd. Den siste soldaten som bodde på torpet var nr 455 Johan Engström. Torpet placerades på skoltomten i Tummarp. När sedan den stora gula skolbyggnaden skulle byggas i början på 1940-talet stod torpet i vägen och det flyttades då till en annan plats på skoltomten.

Hjortryd

År 1971 blev en gård i Hjortryd till salu. Vid auktionen efter ägaren Karl Johansson köpte brorsonen Georg Hjortvall gården. Genom en överenskommelse mellan hembygdsföreningen, Georg Hjortvall och dåvarande

Dalsjöfors kommun fick föreningen förvärva en 4 000 kvm tomt med mangårdsbyggnad och källare, vilket blev grunden till den nuvarande hembygdsgården. Huset är byggt år 1708 och är inrett som ett bondehem från slutet av 1800-talet. Det är byggt som en framkammarsstuga med en genomgående sal i mitten och två kamrar på ena gaveln. På andra gaveln kök, med järnspis och bakugn, och en trappa till vinden. På 1930-talet murades hela murstocken om och kakelugn och bakugn är i brukbart skick.

På övervåningen finns ett loft med kamrar på gavlarna. Ett av dessa är möblerat som en gammal skolsal och det andra som ett skråreri.

Intill mangårdsbyggnaden ligger källaren som är byggd med stenhällar som tak och en påbyggnad med en skomakarverkstad och ett rum där det finns en fotosamling från gamla Toarp.

Soldatorp med anor från 1600-talet

Förvärvet av marken innebar också att det skapades förutsättningar för att samla flera äldre byggnader till hembygdsparken och redan 1973 flyttade man soldatorpet från skoltomten i Tummarp till dess nuvarande plats på en terrass ovanför mangårdsbyggnaden. Soldatorpet har anor från 1600-talet.

En gammal bysmedja fanns på en gård i Häljared före 1847, men åldern är okänd. Denna skänktes till föreningen 1979 och flyttades följande år till hem-

bygdsparken där den placerades lite längre upp i backen. Smedjan har förutom ässja, städ och verktyg en dubbelverkande bälg.

Längst uppe i hembygdsparken ligger ladugården som i slutet av 1970-talet flyttades från Sjödals soldatorp. Det är en typisk soldatladugård med fähus, loge, lada och ränne. Utanför är en hästvandring uppsatt.

Aktiv förening med 400 medlemmar

Toarps Hembygdsförening är en aktiv förening med omkring 400 medlemmar. Ett stort antal aktiviteter anordnas varje år. Dessa presenteras i ett programblad som delas ut till alla hushåll i upptagningsområdet samt genom anslag och på föreningens hemsida med mera.

Hembygdsföreningen har under årens lopp haft många eldsjälar som medverkat till en positiv utveckling av hembygdsgården och dess olika aktiviteter. Styrelsen bedriver ett aktivt arbete med Gunilla Hjortvall-Johansson som ordförande. Därutöver finns det arbetsgrupper och kommittéer med olika ansvarsområden.

Stugkommittén har ansvar för underhåll och skötsel av fastigheter och mark är med Börje Andersson i spetsen tillsammans med ett antal ideella krafter, en stor tillgång då det gäller bevarandet av de äldre byggnaderna. De har också utfört ett gediget arbete i samband med uppförandet av en tidsanpassad byggnad innehållande toalettutrymmen och förråd.

Sven-Erik Håkansson håller i verksamheten för fornminneskommittén som har ansvar för att dokumentera och utmärka det talrika och värdefulla beståndet av fornminnen och gamla torp. Marita Jörkander är an-

Engströmstorpet. Soldattorp från Halsaryd för indelte soldaten i Skenstad Assarsgården, rote nr 455 av Ås kompani. Siste soldaten var Johan Emil Engström. Stugan inköptes 1932 av Toarps Hembygdsförening och flyttades till Tummarp. Den flyttades 1973 till sin nuvarande plats. Byggåret är okänt, men det kan vara från Indelningsverkets start i slutet av 1600-talet

svarig för festkommittén som håller i arbetet med kafeservering och praktiska frågor.

De 90 åren uppmärksammas på olika sätt under året. Se gärna mer om Toarps Hembygdsförening på hemsidan: www.toarphembygd.se och på facebook Toarps Hembygdsförening.

*Seth Svensson
Toarps Hembygdsförening*

Berget

Konvaljens välukt fyller lundens dunkel,
i dalen skymtar björkens vita stam.
Aplar slösar med sin blom.
I kvällens skymning,
solen sjunker bakom bergets blåa kam.
Vårt Hunneberg, ett bygdens trygga fäste,
en kär och gammal, evigt trogen vän.
Du skänker alltid vårens första blåa sippa
och ger och ger ur outtömlig källa än.

Ann-Britt Boman

Utan alla medarbetare som bakar, kokar kaffe, underhåller hembygdsgården, skriver protokoll, påminner om kommande möten och klipper gräset skulle hembygdsrörelsen stå sig slätt. Var rädd om era medarbetare!

NN

Tankar...

På antikrundan man hör de lärde
diskutera sakers värde.
Många frågor, många svar:
”Större värde om det varit ett par”.
Vi som cirkulerar i livets antikruna
friska och sunda, goa och runda.
Många frågor, många svar:
”Värdet hade varit högre om det varit ett par”.

Karin Breman, Varola

Många startar sin karriär
med enbart sitt förstånd
andra är djärvare
och börjar utan någonting.

Monika

S:ta Elin firas i Skövde varje år den 31 juli

På platsen för S:ta Elins (Helenas) källa i Skövde firas varje år hennes födelsedag. I år liksom många år tidigare är det Börje Bergsten i hembygdsföreningen som arrangerar en minnesstund på den ursprungliga platsen för källan, för närvarande på försvarets område, Källegården i Skövde.

S:ta Elin eller S:ta Helena av Skövde, död 1160 i Götene, betraktas som Västergötlands och Skövdes skyddshelgon utan att ha blivit officiellt helgonförklarad.

Utdrag ur Billingsbygden 2017, författare: G Lundh.

”Enligt legenden ska Elin ha hört till en förnäm familj. Hon ska ha levt under 1100-talet och varit bosatt i trakterna kring Skövde (nuvarande Källegården omnämns ibland) eller Våmb. Elin blev tidigt änka och valde då att ägna sitt liv åt Gud och kyrkan.

Bland annat ska hon ha varit med och bekostat de första kyrkorna i Våmb och Skövde. Elin hade en dotter som var gift med en man som ofta plågade och misshandlade sin hustru. Deras tjänare led med sin husmor och det hela slutade med att de en dag brutalt slog ihjäl honom.

Mannens släktingar var övertygade om att Elin låg bakom mordet och de började därför förfölja och trakassera henne. För att undkomma förföljelsen gjorde Elin en pilgrimsresa till Det Heliga Landet och Jerusalem, en resa som på den tiden måste ha varit både äventyrlig och tidsödande.

Efter hemkomsten var hon en dag på väg till Götene för att delta vid invigningen av den nya kyrkan. Hon överfölls då av svärsonens släktingar och dödades med ett svärdshugg. Svärdet högg samtidigt av hennes ringfinger som hamnade under en buske.

Då en blind man i sällskap med en liten pojke kom förbi senare under dagen, möttes de av en skimrande buske. Pojken tog upp det blodiga fingret och räckte det till den blinde. Han fick Elins blod på sina fingrar och i ögonen och fick så synen tillbaka. Ett mirakel hade skett! Ytterligare ett mirakel inträffade på platsen då en vattenkälla rann fram ur marken.

Elin skulle begravas i Skövde kyrka. Då munkarna, som bar hennes kropp tillbaka till Skövde, stannade för att vila, sprang ytterligare en källa upp ur marken. Denna källa finns kvar än idag och ligger på garniso-

Ruin efter S:ta Elins kapell, teckning från 1700-talet, som finns på Skövde Stadsmuseum.

nens mark invid Källegårdsbäcken och kallas S:ta Elins källa. Över källan restes senare ett kapell. Hit kom människor resande från när och fjärran för att dricka av det hälsosamma och läkande vattnet. Särskilt nyttigt ska det ha varit mot ögonsjukdomar. Ytterligare mirakel skedde kring Elin, både före och efter hennes död. Bland annat botade hon en döv och en spetälsk, tvagningsstenar bröts mitt itu (havande kvinnor skulle sedan tre gånger gå runt de två stenarna tre gånger för att få ett lyckligt havandeskap) och bröd kom att förvandlas till sten.”

Ett utdrag ur en artikel av författaren, förre museichefen i Skövde, Göran Lundh. Läs gärna hela den 26 sidor långa texten i tre delar, Billingsbygden 2017.

Sammanfattat av Monika Moberg Kilefors

S:ta Elins grav i Götene, numera inne på Arlas industriområde. Enligt en uppgift har graven flyttats från den ursprungliga platsen vid en ombyggnad. Foto: M Moberg Kilefors.

Fyra hembygdsföreningar i Töreboda öppnade *turistbyrå* i sommar

Moholms Hembygdsförening. Wilma Fransson t v och Elisabeth Olsson, t h.

Töreboda-Björkängs Hembygdsförening. Göran Johansson framför föreningens skärmar.

Ett samarrangemang av fyra hembygdsföreningar

Vi fyra hembygdsföreningar i Töreboda kommun, Älgarås, Moholm, Fredsberg och Töreboda-Björkäng har fortsatt att samarbeta efter förra årets framgång med Göta kanalutställningen.

Detta år erinrade vi oss att vi redan hade tagit fram en del texter och bilder i samband med Cluemasterz. Detta material kunde nu utgöra en grund för arbete med vad vi kom att kalla **Sevärdheter i Töreboda kommun.**

Arbetet har genomförts i studiecirkelform via Studieförbundet Vuxenskolan och med hjälp av kultursamordnare Birgitta Leijon.

Varje förening har tagit fram besöksmål inom sitt verksamhetsområde. Det är platser där historia skrivits och som är lokalt viktiga, vacker natur, våra kyrkor och stora gårdar, vi ville informera om dessa pärlor som kommunens turistbyrå inte har kännedom om.

Sevärdheter i Töreboda kommun

– en utställning som kunde besökas i Töreboda-Björkängs Hembygdsförenings magasin på Kungsgatan i Töreboda där många turister passerar.

Öppet 4/7 – 10/8 tisdagar och torsdagar kl.11 – kl.15, varje förening har haft tre bemanningspass.

Vi fick låna utställningsskärmar av biblioteket och varje förening fick två skärmytor till förfogande. Där har bilder med kort text satts upp vid alla besöksmål, och i pärmar fanns ytterligare information att läsa om varje plats.

Varje föreningsområde hade egen karta med en flagga med nummer som överensstämde med en av bildernas nummer och lokaliserade på detta sätt var besöksmålet finns.

Vi har haft ca 40 besökare per dag.

*Ulla Henningsson,
Fredsbergs Hembygdsförening*

***Ett mycket fint samarbete,
hembygdsföreningar emellan och som är
ett bra tips till andra föreningar
inom hembygdsvården!***

Fredsbergs Hembygdsförening. Ulla Henningsson vid föreningens skärmar.

*Hembygdens turistmål
i blickpunkten
sommaren 2023
i Töreboda kommun*

Älgårås Hembygdsförening. Sune Larsson och Anita Häggblom.

T v i bild en karta över Töreboda kommun där en nål visar varje besöksmål. En turist har hittat in på turistbyrån.

Birgitta Leijon serverar cider.

Johnny Hagberg

– en västgötaprofil

I många delar av Sverige finns det regionala och lokala föreningar för dokumentation. Västergötland är ett stort landskap, och här finns Föreningen för Västgötalitteratur och Skara stiftshistoriska sällskap. Ordförande i båda är Johnny Hagberg, som verkligen förtjänar att kallas en västgötaprofil.

Johnny Hagberg är boråsare – knallar hade också namnet västgötar – och är född 1952. Han kom in i Sjöbokyrcans ungdomsarbete och kände tidigt kallelsen att bli präst. Efter studenten 1971 blev det teologiska studier i Uppsala och prästvigning 1975. Efter tjänstgöring i Sandhult, Gärdhem och Väne Åsaka-Norra Björke, blev han 1985 kyrkoherde i Järpås, och stannade där i 32 år. Johnny Hagberg blev prost honoris causa 2005.

Johnny Hagberg träffade under sina första prästår många människor, och han hade en mycket värdefull egenskap, han lyssnade på dem han mötte och intresserade sig för dem. Det blev många erfarenheter och han samlade ytterligare erfarenheter genom böcker, för han var en boksamlare. Detta är nog bakgrunden till att han vid mitten av 1980-talet kom med i Föreningen för Västgötalitteratur, som hade bildats 1962. År 1989 efterträdde han Arne Sträng och Gunnar Ivarsson som ordförande i föreningen, och det lär bli svårt att få fram en efterträdare av hans kaliber.

I alla stift utom Stockholms och Härnösands (vilande) finns ett stiftshistoriskt sällskap. Stiftshistoriska sällskapet i Skara stift är ett av de livaktigaste, och ordförande är sedan 2004 Johnny Hagberg. Sedan starten har sällskapet gett ut 118 publikationer. Finansieringen är god genom anslag från olika stiftelser och fonder, inte minst från stiftelsen Pro Fide et Christianismo. Nästa utgåva planeras bli Maria Eufrosynes bönbok från 1600-talet. Hon var maka till Magnus Gabriel de la Gardie.

Båda föreningarna ger ut Meddelanden till sina medlemmar fyra gånger per år med Johnny Hagberg som redaktör. Föreningen för Västgötalitteratur håller bokauktion ett par gånger per år och ger då ut en innehållsrik katalog. Den tar också hand om boksamlingar och har under åren försålt ett stort antal samlingar från enskilda samlare.

Framtiden

På frågan om framtiden för västgötalitteraturen svarar Johnny Hagberg, att det gäller att skapa intresse, t ex genom olika projekt som skrivarklubbar. Sociala medier är också viktiga.

Samlare brukar ha rariteter, och Johnny Hagberg har bland annat det ytterst sällsynta ”Lovtal över Västergötland” från 1646 som författats av Bengt Tranander. Han har även samtliga västgötska Dissertationer som kom med början år 1699 liksom många sockenbeskrivningar.

Profilen

Han känner sig befryddad med kyrkoherden och topografen Claes Johan Ljungström, präst i Bredared, Lidköping och kyrkoherde i Västra Tunhem på 1870-talet, som grundade Västergötlands Fornminnesförening.

Vidare skrev han fem häradsbeskrivningar och annan hembygds litteratur. Johnny Hagberg är också intresserad av Exlibris och medlem av Svenska exlibrisföreningen. Kanske kan hans nästa bok handla om västgötars exlibris. Johnny Hagberg har en bred kulturhistorisk kunskap och vill gärna se samband och helheter. Det kan annars ibland finnas en fara att fastna i detaljer.

Inom stiftshistoriens ram finns planer på utgivning av Hemsjömanualen från slutet av 1300-talet och Tunhems sångbok från 1500-talet. Överhuvudtaget är reformationstiden styvmoderligt behandlad, troligen för att den var så turbulent.

Kungliga akademier

Johnny Hagberg är korresponderande ledamot av både Kungliga Vitterhetsakademien och Kungliga Gustaf Adolfs Akademien, Kommendör av Påvliga Sankt Gregorius den stores orden liksom Kommendör av Sveräna Malteserordens förtjänstorden och Kommendör av Påvliga Heliga gravens orden. Han har mottagit Konungens medalj av 8:e storleken 2005, och 2018 blev han teologie hedersdoktor vid Göteborgs universitet. Sedan 2003 Hedersledamot av Västgöta Nation i Uppsala. För något år sedan fick han Tengelandsstipendiet av Västergötlands Hembygdsförbund. Hans intresse

Tengelandsstipendiet 2020 utdelades till Johnny Hagberg, Skara, för hans betydande arbete att sprida kunskaper om landskapet Västergötland och Skara stifts kyrkohistoria, där Skaramissalet ingår, en medeltida mässbok, som troligtvis är Skandinaviens äldsta bok. Utdelningen skedde pga pandemin vid en ceremoni i Skara 2021. Foto: Rolf Larsson.

för medeltiden och den katolska tiden gör att han har haft goda kontakter med Vatikanen och dess bibliotek. På frågan vad han känner sig tacksam för säger han, att han är glad över sin positiva livssyn, så att han alltid kan se möjligheter i stället för svårigheter. Det visar han inte minst i sin imponerande livsgärning med Västergötland i centrum.

Ann-Britt Boman

Anders Danielsson – en föregångsman från Sjuhäradsbygden

Under 1800-talet kännetecknades Sverige av många reformer, såsom folkskolereformen 1842, näringsfrihet 1864, frihandel, ett rättvisare skattesystem, ytt-randefrihet och demokrati.

Anders Danielsson, en byst i gips. Sjuhäradsbygdens kulturhistoriska museum, Borås.

Anders Danielsson

En av de första reformivrarna under 1800-talet var riksdagsmannen Anders Danielsson, född 1784 på Bräckås i Gingri socken utanför Borås. Han visade tidigt stor begåvning och fick viss juridisk kunskap som skrivare hos en häradshövding. Han blev tidigt nämndeman. Vid 21 års ålder gifte han sig med sin kusin Katarina Andersdotter och bosatte sig på hennes föräldragård Bondarp i Gingri.

År 1809 valdes han vid 25 års ålder till riksdagsman för Ås, Gäsene och Kullings härad. Varje härad hade rätt att utse en representant för bondeståndet i riksdagen, och flera härad kunde förena sig om en riksdagsman. När Anders Danielsson bevistade sin sista riksdag 1834 – 1835, var han riksdagsman för 27 härad.

Viktiga frågor

Anders Danielsson drev många frågor, såsom frågan om näringsfrihet och underlättande av gårdfarihandeln, all jords lika beskattning och folkskola för alla. Han ville avskaffa skråväsendet och handelstvånget liksom monopol, importförbud och privilegier. Han ville, att alla landtullar skulle upphöra, och att grundskatterna och tiondet skulle avskaffas. I stället borde det bli allmän bevillning och progressiv beskattning. Allmän rösträtt skulle införas och riksdagen skulle utses genom allmänna val. Andra motioner gällde modernare äktenskapslagstiftning och rättvisare arvslagar. Han ville förbättra skolan och folkundervisningen och ge mera medel till dem liksom till kulturen.

De flesta ideerna förverkligades dock inte under hans livstid. Lagen om obligatorisk folkskoleundervisning kom år 1842, tre år efter hans död

I riksdagen fick han många kontakter men också fiender. Han drabbades också av ekonomiska svårigheter. Han hade ett eget kansli och hade köpt flera gårdar, som inte blev väl skötta. Han tvingades sälja dem och behöll bara Surte i Angered, där han dog den 22 april 1839. Anders Danielsson var en föregångsman på många områden och förtjänar att bli ihågkommen.

Ann-Britt Boman

Västergötlands Hembygdsförbund och Sveriges Hembygdsförbund samarbetar med Studieförbundet Vuxenskolan vid kurser och konferenser.

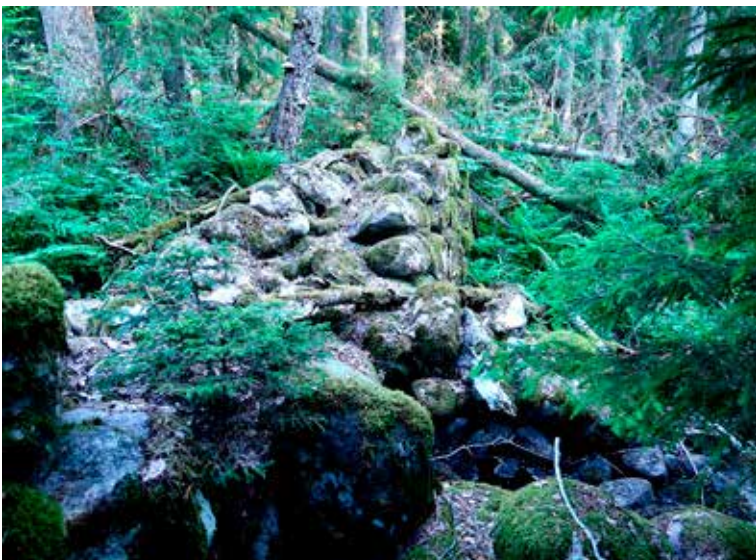
Lämningarna efter Rampabäckens såg

Lämningarna efter det vattendrivna sågverket i Rampabäcken väckte mycket diskussioner. Från vänster ses Sören Ingemarsson, Vidar Johansson, Peter Dagman, Kjell Gustafsson och skymd Magnus Hedström. Foto: Per Karlsson.

I Rampabäcken, på gränsen mellan Velinga och Daretorps socknar, fanns för länge sedan ett vattendrivet sågverk. Lämningarna efter denna anläggning var målet då studiecirkeln om Daretorps historia avslutade vårterminen med en utflykt.

Rampabäcken rinner upp mellan Sleksåsen och Gälleberg. På sin väg ner mot Yan, som den når nära Broholm, passerar den Rampekärr. Här är fallhöjden stor och vattenkraften har utnyttjats på olika sätt i gången tid. I Rampekärr fanns kvarn och även en benstamp ännu in på 1900-talet. Lite längre upp i bäcken fanns i

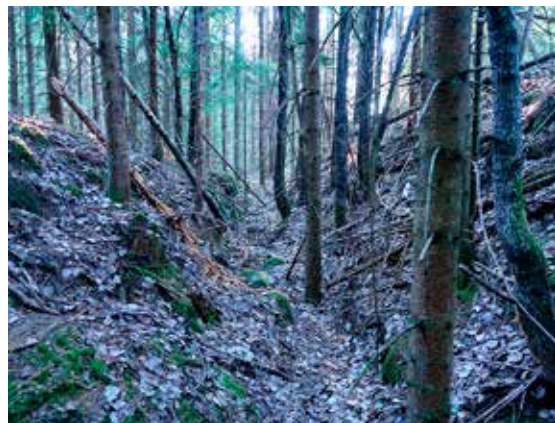
Dämnet till såganläggningen i Rampabäcken är ett bastant byggnadsverk som väcker många frågetecken. Foto: Per Karlsson.

slutet av 1800-talet ett sågverk. Det finns mycket lite kunskap bevarad om detta. Sågverket är inritat på den häradsekonomiska kartan som framställdes 1877–1883 och på generalstabskartan från samma tid. Just där sågverket låg går gränsen mellan de två socknarna i bäcken. Markerna på Daretorps sida hörde på denna tid till Rampekärr, och gården Berg ägde marken på den andra sidan av bäcken. Sågen i Rampabäcken är en utmaning för en forskargrupp som jobbar med att dokumentera sin bygds historia.

Arbetet med att dokumentera Daretorpsbygden har pågått i många år och hittills resulterat i två böcker. Arbetet genomförs i studiecirkelform inom Studieförbundet Vuxenskolan och ett tiotal medlemmar är involverade. Denna gång ligger tyngdpunkten på torp, backstugor och äldre tiders anläggningar som exempelvis vattendrivna verksamheter.

Kuperad terräng

I samlad tropp begav sig den för dagen förstärkta gruppen ut i starkt kuperad skogsmark. Efter en kortare vandring fann man de grävda kanaler som förr försåg sågens vattenhjul med kraft. Lite längre nedströms fanns stensatta strukturer som troligen härstammade från sågverket och hjulgroppen. Nedströms detta fanns två stensatta kanaler och vid sidan av dessa en planare yta som kan ha använts för uppläggning av sågat virke. Enligt den häradsekonomiska kartan fanns förr en väg från denna plan ner till Rampekärrens kvarn.

Grävda och bitvis stensatta kanaler förde Rampabäckens vatten ett par hundra meter från dammen, idag kallad Pälskärret, till sågverket. Foto: Per Karlsson.

Gruppen följde den grävda kanalen uppströms till det bastanta kallmurade dämnet som låg ett par hundra meter bort. Det berättas i bygden att dämnet var så väl tilltaget i bredd att man använde det som bro för timmerforor. Vid ett tillfälle ska så väl foran som kusk och häst ha kört av och hamnat i dammen. Kusken klarade livet men inte hästen. Kanske är det anledningen till att den gamla sågdammen, som nu är rena sankmarken, bär namnet Pälsakärret på modernare kartor.

Lena E Jonsson
Tidaholm

Efter vandringen blev det fika och ännu mer diskussioner. Från vänster Vidar Johansson, Kjell Gustafsson och Sören Ingemarsson.
Foto: Lena E Jonsson.

Västgöta-Bengtsson

I Västgötabygden nr 6 1952 finns en mycket lång artikel om Västgöta-Bengtsson med förnamnet Sixten. Okänt vem som skrivit artikeln med flera bilder på hans familj, släkt och släktens olika ”stövor”. Förmodligen är det Sixten själv eller redaktören Gustaf Ewald. Vi gör här ett utdrag om hur han fick sitt namn Västgöta-Bengtsson efter att en recensent för hans bok ”I all evighet” klandrat honom för att han kallat sig Västgöta-Bengtsson.

”Det är någorlunda jag själv som gett mig det namnet, säger han, och fortsätter: Jag vet t.o.m. dagen och stunden när det nämndes första gången. Så här gick det till: Under beredskapstiden för precis tio år sedan (1942) var det bl.a. min uppgift att roa soldaterna och se till att humöret var så prima som möjligt. Jag hade därför satt upp en s.k. nöjespatrull. En dag år 1941 önskade så regementschefen att få se och höra vad den så småningom mycket omtalade patrullen hade att bjuda på, och för den föreställningens skull ritade en av patrullens medlemmar – det var den otroligt begåvade Lidköpingskonstnären Harry Stålhane – en affish och på den skrev han: Västgöta-Bengtson berättar. Det var som sagt första gången jag hörde detta namn, som sedan kommit att följa mej efter både som historieberättare och föreläsare. Vad boken berättar, så ha de händelser den skildrar i verkligheten inträffat och äro inga som helst fantasier – det är bilder ur min släkts historia. Vill ni höra på skall jag berätta något härom?

Förslaget mottogs med stor tacksamhet, och så satte vi oss tillrätta för att lyssna. Det blev en aftonstund med oförgätlig stämning; vi åhörare sutto där betagna av alla

dessa bilder från flydda tider, berättade med den inlevelse som Västgöta-Bengtsson är mäktig. Då erinrade vi oss ett gammalt uttryck: *Sanningen är underbarare än dikten*”.

Sixten Bengtsson härstammade på sin fars sida från Torpa by, i Amnehärad, men växte upp i Skövde. Bengtsson utbildade sig till folkskolelärare. Efter hand tog folklivsarbetet och föreläsningarna alltmer över hans tid.

Sammanfattat av M Moberg Kilefors

Sixten Bengtssons föräldrahem på Östermalm i Skövde, där hans föräldrar Ellen och Johan Bengtsson bl a bedrev handelsrörelse. Huset har utslagna rutor, och det revs förmodligen under 1960-talet, då stora delar av Skövdes äldre bebyggelse blev offer för grävskoporna. Fotograf okänd. Fotot tillhör Skövde Stadsmuseum.

Apropå medeltida putsristningar i kyrkor i Västergötland

Efter min upptäckt (?) av putsristningar i Kinneveds romanska kyrka (publicerad i Falbygden 2006 och i Fornvännen nr 1, 2007) har runforskaren på Riksantikvarieämbetet Magnus Källström redovisat tre artiklar om runor i bl a västgötska kyrkor (redovisade på nätet), i vilka Kinneved specialgranskas nogsamt i två av dessa texter och där felaktigheter i mitt tolkningsförsök av de bitvis svårlästa runorna korrigerats.

Jag vill delge läsarna ytterligare några putsristningar i Händene kyrka utanför Skara och i Fölene kyrka utanför Herrljunga. De förra finns i den till stora delar bevarade romanska kyrkans torn. Tecknen som syns är mig veterligen få i jämförelse med dem i Kinneved (som minst består av 8 runrader).

Den egentliga avsikten för mitt besök i Händene i april 2012, var att stega upp den trånga medeltida murtrappan för att studera kyrkans bägge klockor, en romansk och en sengotisk (med latinska tecken, möjliga gjutarmärken och ansiktsmasker). Väl uppkommen till den andra våningen upptäcktes istället ristningarna i ingångens södra gavel. Underlaget till ristningen är för en lekman betraktat en nästan slarvigt anbragd putsyta på tuktad kalksten och påminner till form och textur om jäsande bröddeg. Som om putsen belagts ytan särskilt för ristningen.

De klotteraktiga ristningarna är placerade på ca 1,5 meters höjd och tycks vara utförda i ett vått underlag med olika tyngd från ristarens hand. Den första från vänster bildade gruppen av streck, kan tolkas både som ett bomärke, ett tak med vimpel överst, eller rensat bilden den medeltida runradens y, men det senare anser runforskaren på Riksantikvarieämbetet Martin Källström vara mindre troligt (brev 22/1 2013). Därefter syns ett kryss och allra tydligast en femuddig stjärna. Sådana har Martin Källström påträffat många gånger på Gotland, bl a intill namnet Maria (ibid.). Efter de tre nämnda ristningarna följer två mindre v-formade och takformade tecken. Det sista tecknet föreställer möjligen runradens **u**. Över och intill dessa finns ett antal ”störande” streck, som vid ett ytligt betraktande kan uppfattas som slumpmässiga, och som sådana vara en följd av naturlig sprickbildning.

Den möjliga fogningen i Händene kan vara medeltida (muntligen Magnus Källström RAÄ), om än med en reservation för sentida förstärkning. Handlingarna i ATA om renoveringar av kyrkan är knapphändiga. Det

jag kunnat tyda av brevväxling från 1700-talet och den stora ombyggnationen 1832, säger inget om en sådan förstärkning i tornet. Än mindre troligt har en sådan åtgärd blivit till vid utgrävningen 1911–1912, vars dokumentation i stort sett utgörs av Emil Ekhooffs egna skissartade anteckningar 23/10 1911, så ej heller vid en yttre murrenovering på 1980-talet.

Det är inte omöjligt att en av de hantverkare som arbetat med tornets uppförande kan ha gjort en ”signature”, men de har inte varit skrivkunniga, som den eller de som skrivit i Kinneveds östra gavel till den igensatta prästingången på sydsidan av koret. Sådana ristningar är dåligt dokumenterade i landet. Västergötland är ett av de landskap som hittills uppvisat få exempel, utöver den rikliga mängden stenhuggarmärken i Skara domkyrka på de olika byggnadsskedenas sandstenskvadrar (detta är väl dokumenterat i olika sammanställningar över kyrkans historia). Därtill finns runor i sydväggens puts i Skälvums kyrka, runor i valvet till ett hagioskop (en öppning för att från utsidan åhöra gudstjänsten) och/eller att ta upp bikt, som Källström tror (2016:43), i en i övrigt igensatt prästingång i Falköping S:ta Olofs kyrka. Med tanke på att en runrad kan tydas följa latinets *Quis sum?* ”Vem är jag?”, dessutom ändrad under medeltiden till *Quid sum*, ”Vad är jag?” (ibid.), torde de vara utförda av kyrkans präst och kanske just vid ett bikttillfälle. Källström anar en teologisk diskussion (ibid.). På ett tillvarataget putsstycke i Dvärsstorps kyrkoruin (påträffat i nordväst) finns möjligen en rest av en mariabön, bestående av tre runor, men den är osäker, vilket redan Sigsjö menar (1974:108). Liknande osäkerhet infinner sig vid bedömning av ”mar-” i Kinne-Vedums kor, då Källström tror att en möjligen fjärde runa kan motsäga namnet Maria (2016:41). Andra har varit fullt synliga, som dateringen i Forsby romanska kyrkas absid.

En av putsristningsförekomsterna i landskapets sockenkyrkor, i Kinneved, noterades av undertecknad – kanske upptäckta redan på 1600-talet eller vid en målerirenovering på 1950-talet – men ej dokumenterade. Senare har de blivit granskade, och för vissa av de annars mycket svårtydda 8 runraderna, säkert tolkade av Martin Källström vid en undersökning 26/6 2013. Denna finns redovisad i en blogg 13/12 2013 och i två omfattande artiklar.

Samtliga rapporter finns upplagda på Riksantikvarieämbetets nätsida. Ristningarna i Kinneveds präst-

portal kan uppfattas att medvetet ha lämnats ohöljda från överputsning på 1600-talet, då de blev övertäckta med ett tunt lager draperimåleri. Därtill är putsytorna spruckna och spontant tyckte jag mig även se överlappningar vid min granskning.

Åter till Händene. Av putsristningar i kyrktorn, med både text och bild, ofta båtmotiv, förekommer flera på Gotland. Det är väl mindre troligt att en byggherre eller någon ur en bygemenskap kan ha legat bakom ristningen i Händene kyrktorn. Personen som utfört den är knappast skrivkunnig, till skillnad mot runristaren/ristarna i Kinneved, där en delvis stabil och läslig skrift, med binderunor, möjligen kan ha utförts av en kyrkans byggherre. Det sekundära tornet i Händene kunde förväntats ha haft en empor-öppning in mot koret, men en sådan har inte kunnat konstateras (Claesson 1989:71). Det finns annars flera bomhål i väggarna en halv våning upp, vilket möjligen antyder detta. Rester av trappa och/eller balkong? Det finns, som jag vill minnas, även markering av valvbåge åt Ö.

Empor-öppningar för byggherren och hans familj förefaller vara vanligare i ursprungliga kyrktorn, men en liten glugg mot långhuset i det sekundära tornet i Våmb kan vara resterna av en sådan. I Valstad finns däremot en uppenbar sådan genom en igenmurad rundbågig öppning i långhusets västvägg.

Fölene

I Fölene kyrka väster om Herrljunga finns ytterligare en ristning, en figurativ sådan, i ett putslager på nordväggen. Denna är en del av två framtagna provtytor med målningsfragment från 1600-talet (och möjligen 1700-talet). Ristningen, som torde vara äldre än 1600-talet, blottades 1985 parallellt med en yttre renovering av Roland Johansson (Lidköping), då man tog fram 13 (!) putslager på den kvarvarande medeltida nordväggen. På sydväggen fanns endast puts fr o m lager 5, således torde den södra sidan verkligen vara

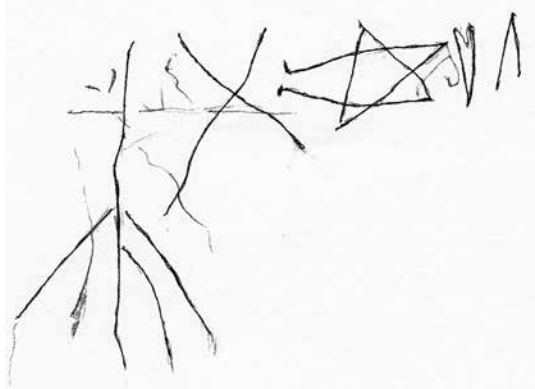

Puttsristning i Händene kyrka.

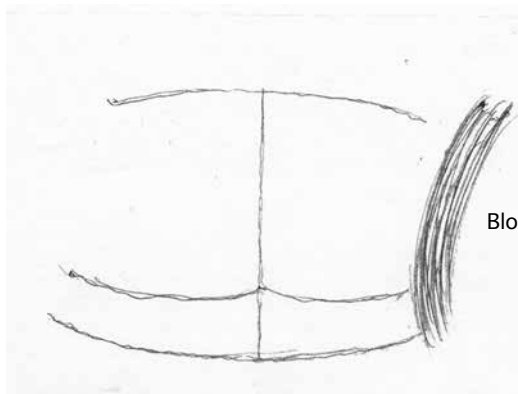
utvidgad på 1600-talet med 1–1,5 m (men med även norra delen av västgaveln kvarstående från medeltiden). En sydingång är markerad i NV i väggfoten, vilket visar att bruket med ingång i S kvarblir tills ingång ofta flyttas till västgaveln på 1700-talet. Sakristian är från 1769, då koret byggs om.

Takryttaren i V innehåller nio ”väderbitna” stöckar av ek, troligen rester från en klockstapel som revs (Gullbrandson 2015) då det nya koret byggdes om och taklaget till största delen byttes ut. Vi återvänder till putslagren.

På lager 3 från 1600-talet blottades blomstergirlander i järnoxidrott (?), möjligen av Äldre Läckö-skolan, och på ett lager därunder och invid målningen finns ristningen. Den tycks visa ett smäckt skepp, enkelt konturlinjierat med skrov, mast och rå. Eftersom masten är tecknad gående genom ”relingen”, kan jag i min skiss ha missat skrovets undre linje, och då torde ”relingen” egentligen uppfattas som ett segels nedre kant. Man kan ju undra över varför någon överhuvudtaget fått iden till att rista just ett skepp i en miljö, som när jag på plats står och skådar ut över landskapet, ser gles ut på större vattensamlingar. Söder om kyrkan rinner

Skiss över ristningen i Händene kyrka (Skara).

Skiss över ristningen i Fölene kyrka (Herrljunga).

visserligen Nossan i västöstlig riktning. Norr därom löper en bred slätt, eller lång dal, även denna i västöstlig riktning. Kanske har dalen delvis varit vattenfylld långt tillbaka i tiden, men det är av mig enbart en vågad gissning. Jag har inte haft möjlighet att utröna huruvida så varit fallet.

Ristningen, som är delvis kapad i V och Ö, mäter 8,5 x 16 cm och är placerad ca 115 cm över golvet. Idag sedd i axel- eller huvudhöjd, för en sittande person, men eventuella golvhöjningar kan ha gett denna höjd.

Förutsatt att golvhöjden var densamma vid tiden har den varit perfekt för en sittande klottrare.

I all sin enkelhet är tecknen i Händene och Fölene spännande tillskott till tidigare påträffade putsristningar i Västergötland.

*Dan Malkolmsson
Bildkonstnär
Göteborg*

Ödenäs – Sagt och gjort

Ödenäs – sagt och gjort –
ord och människor vi minns.
Ewald Johnsson

Layout och bearbetning: Kersti Ingeborn
Förlag: Books on Demand, Stockholm.
ISBN: 978-91-8027-593-4

Ewald Johnsson fick höra otaliga berättelser från pappa John om livet i byn. Här är ett utdrag:

Axel i Mellomgården

Axel var storbonden i Mellomgården. Han var också kyrkvård, nämndeman och häradsdomare.

”Se jag vet ju inte om jag är riktigt frisk”

Axel låg till sängs en hel vinter med temperaturen 37,2.

”Det har man väl haft både 37 och 47

– det får la gå ändå”
Axels bror har ett annat synsätt på kroppstemperatur.

Aron i Mellomgården

”Så god pannstek som Olas Einar gör, det gör inte du Vida”

Aron i Mellomgården anser att Einar är bättre kock när det gäller pannstek än hans svägerska Vida.

”Ewald Johnsson är barnfödd i Ödenäs. Under hela sitt liv har han lyssnat till äldre människors sketprat. Med ett gott minne kommer han ihåg och berättar gärna om livet i Ödenäs. När någon undrar om nåt i byn får man ofta svaret. Fråga Ewald, han vet!”

”Herbert Ingeborn var en mycket mångkunnig man med stort sinne för humor. Han har bidragit med många citat i boken.”

Monika Moberg Kilefors

Ödenäs, radioföljetong 1954–55

Sveriges Radio spelade in en ”bygdejournäl” i Ödenäs 1954–55. Elva program som sändes på söndagar en gång i månaden. En privatperson spelade in programmen på en rullbandspelare. Sedan spelades de in på kassettband. Därefter till datafiler. Programmen

finns inte längre kvar på Sveriges Radio. Svar från Licensiering på Sveriges Radio: ”Eftersom inspelnin-garna är äldre än femtio år är de fria att använda”.

Alla programmen finns nu att lyssna på Youtube på Ödenäs Hembygdsförenings hemsida.

Redaktionen

Sommar med baktävling i Svältorna

Musikquiz under ledning av Marita Karlsson vid en sommarträff vid Hembygdsgården i Ornunga den 7 juli, Svältornas Fornminnesförening. Foto: Per-Eric Stjerna.

Hans Davidsson serverar bl a bakelser som lämnats in i tävlingen om bygdens bakelse. Foto: Per-Eric Stjerna.

Vann gjorde bakelsen närmast i bild som symboliserar Ornunga gamla kyrka, vitkalkad med mörkt spåntak och rödmålat vapenhus. Vinnaren/bagaren/skaparen var Kacki Sonnebring från Alingsås. Foto: Per-Eric Stjerna.

**Ornunga gamla kyrka
– ett läckert bakverk –
vann tävlingen
om bygdens bakelse!**

Nästan 150 besökare vid Hembygdsgården i Ornunga, den vackra sommarlördag. Foto: Per-Eric Stjerna.

År 1905 hade man bestämt att Ornunga gamla kyrka skulle rivas, och att rivningsmaterialet skulle säljas till bygdens invånare. Så blev det inte; i stället bildades Svältornas Fornminnesförening för att rädda kyrkan åt eftervärlden. Svältornas Fornminnesförening är den äldsta hembygdsgården, ansluten till Västergötlands Hembygd förbund.

Folktro och sägner i Fristad

Fristad, som har en egen folklivsforskare, Klas Olofsson, är väl dokumenterat, när det gäller folktro och sägner.

Klas Olofsson på Tubbekulla levde mellan 1861 och 1942, och gården hade varit i släktens ägo i minst sju generationer. Han har skrivit ner, hur människor levde och vad de trodde på, precis innan den muntliga traditionen försvann. Det som hade berättats från generation till generation i århundraden hade annars varit borta. Hans böcker om Folktro och folkminne i Ås, Vedens och Gäsene härad är en guldgruva, när det gäller folktro och folksägner. Första delen kom ut 1928 och den andra delen 1931.

För människor förr i tiden var tillvaron fylld av övernaturliga händelser och varelser. Då gällde det att hålla sig väl med dem genom t ex magiska riter. Vissa föremål hade speciell kraft som oblaterna i nattvardsmässan och religiösa symboler. Ett kors kunde skäras in i tröskeln eller husmor kunde göra ett kors i degen före jäsningen vid baket. Det fanns också solsymboler och olika former av stjärnor. Vi bakar fortfarande lussekatter vid jul, och de har formen av en solsymbol. Svastikan eller hakkorset är en många tusen år gammal solsymbol, som man också kan möta i Asien. Är symbolen en önskan om att solen skulle komma tillbaka och besegra vintermörkret?

Lucia bjuder en äldre kvinna på lussekatter. Foto: Arne Andersson 1947. Fotot tillhör Bohusläns museum.

Klas Olofsson,
folklivsforskare
(1861–1942),
Fristad.

Andra föremål med kraft var något som tillhört en människa och sedan kunde vändas mot henne. Därför skulle man kasta bort avklippt hår och naglar, så att detta inte kunde användas vid trolldom. Vid avrättningar ville vissa försöka få tag i blodet från den avrättade.

Övernaturliga krafter var särskilt i farten omkring helger som jul och påsk. Vid jul firade de döda på kyrkogården sin julotta och kom upp ur sina gravar. Därför måste man se till att man inte kom för tidigt till kyrkan och det inte fanns någon jord kvar på kyrkbänken.

Före år 1783 hade vi den julianska tideräkningen och den mörkaste tiden inföll runt Lucia. Det året slopades helt enkelt elva av årets dagar i slutet av året. Vid Lucia var mörka makter som Lucifer ute, och det utnyttjade ungdomar till att klä ut sig till lussegubbar och skrämman folk. Så gjorde man också vid nyåret den 1 november i den keltiska traditionen på Irland, the hollow evening eller Halloween. Den traditionen har via utvandringen till USA också nått oss.

Påskkärringarna har en liknande bakgrund, men vid påsk var Jesus död i tre dagar, och då regerade det onda. Djävulen lockade kvinnor till Blåkulla och då skulle man skjuta ner dem när de flög dit på skärtorsdagen och hem på påskafton. Häxprocesserna på 1600-talet har sin grund i denna folktro, så det är en ganska hemsk bakgrund som påskkärringarna har.

Det fanns många föreskrifter om hur man skulle uppföra sig och handla i vardagslivet men också vid högtider som bröllop och begravning. Det var viktigt att den döde fick ro och fästes vid jorden. Det hörs i ordet jordfästning. Om man strödde granris på vägen, så kunde den döde sticka sig på det. Om man strödde linfrö vid grindar, måste den döde plocka upp dem. Det

fanns många grindar på vägarna i Fristad som Loggele't på Bredaredsvägen, Pjuckele't på Komlösavägen och Röle't på Artavägen.

Folktro

I naturen fanns många övernaturliga varelser som jättar, älvor, tomtar och troll,

Naturen var besjälad, och på tomten fanns tomten. Varje jordbit hade alltså sin skyddsande, som det gällde att hålla sig väl med. Om man behandlade den lille grå mannen väl, så drog han till gården men annars från.

Jättar och troll bodde i berg och jordkuler. När kristendomen kom, kastade jätten en sten mot kyrkan, men den nådde inte fram utan blev kvar som ett jättekast. Moränblocken efter istiden förklarades på detta sätt. Så förklarades moränblocket på Gate tå i Gingri men som sprängdes, när idrottsplatsen skulle byggas ut.

I Öresjö finns vid Skalle stenar i sjön som förklaras sålunda. En jätte bodde ovanför Skalle och en annan på motsatta sidan av sjön ovanför Nabba hallar. De skulle bygga en bro av sten över sjön och kastade stenar mel-

Segling på Öresjön 1896. Foto: Valfrid Sjöström. Foto tillhör Borås Stadsarkiv.

lan sig med hjälp av en slägga. En liknande stenbro finns mellan Östra Boda och Näs i Tämta socken. En jätte skulle bygga bron men åt så mycket, så bönderna kunde inte mäta med det. Det berättas också, att en jätte kom fram till gården i Asklanda i Fristad och ville arbeta för maten, med villkoret att arbetet fick aldrig tryta. Bonden bad honom röja all odlingsbar jord på gården, men det var snabbt avklarat. Då förstod bonden att han inte kunde hålla jätten med arbete och tog fram ett ressel, alltså ett såll, och bad honom bära vatten från sjön och upp till gården. Jätten gick men hördes aldrig av mer,

I Klevaberget i Örlanda i Borgstena bodde troll som oroade folket där. Vid berget låg en smedja, och en kväll kom en vacker trollkvinna dit och frågade, vad

smeden hette. ”Jag heter ja sjölv (jag själv), svarade smeden. Trollkvinnan ville ”smaska läpe” (kyssas), men då stack smeden ett glödgat järn mot munnen på henne. Hon skrek och sprang hem. ”Vem har gjort det?” ropades från berget. Tösen svarade: ”Ja sjölv”. Från berget hördes: ”Vad sjölv en gjort, en sjölver har”, alltså ”Vad man gjort själv får man stå för själv”. Men från berget kom ett eldshjul rullande mot smedjan, och den brann upp.

Man fick noga vakta nyfödda barn, så att inte trollen kom och bytte bort dem. Bortbytingar utvecklades inte som andra barn. På 1850-talet skulle en hustru vid Ekreberget i Vänga socken gå bort och anförtror det nyfödda barnet åt sin man. När hon kom hem såg hon, att barnet var bortbytt. Hon tog det bortbytta barnet och gick tillbaka och lade det vid berget,. Efter en stund gick hon dit igen, och då hade trollen varit där och bytt tillbaka. De hade givetvis inte hjärta att se sin egen unge ligga där och förgås,

I skogarna fanns ett hemskt väsen som kallades skogsdjävul. Han skrånade och stojade och väsnades ohyggligt, berättades från Gingri. På 1870-talet såg man honom i skogarna mellan Ärtingen och Öresjö. Han sågs också i Tubbekulla dunge i Fristad. Han var omänskligt stor, helt naken och hade en gul gjord om livet och en lång stav i handen.

Häxtron på 1600-talet fortsatte i form av misstänksamhet mot duktiga kvinnor. Många kände till läkande örter. Man trodde, att kvinnorna kunde ha en mjölkhare, en bjära, för att tjuvmjölka andras kor. Bjäran tillverkades av stickor, varpändar från vävar, hårtussar och liknande. En gul svamp kallades trollsmör och man trodde att det var bjäran, som åstadkommit detta. Så sent som på 1870-talet skedde ett mord i Borgstena med bakgrund i denna folktro. En ung man från Hägna trodde att en äldre kvinna hade en mjölkhare, som tjuvmjolkade hans kor, och dräpte henne, när han råkade möta henne på vägen genom Örlanda by. På denna plats kastades det sedan upp ett varp, alltså en liten hög av kvistar och stenar. Mannen fick tio år på fästning och emigrerade sedan till Amerika.

Från Fristad berättas på 1860-talet, att en soldat sköt en hare. Haren gick sönder och blev inte annat än ”ljusaspeter och tråsnärje”. Man borde alltid sopa upp och noga ta vara på trådar och varpändar och annat som föll under väven och spinnrocken samt stickor, så att ingenting kom ut eller fick ligga. De kunde användas till trolldom. Det finns också uppgifter från Fristad, Gingri och andra socknar om spiritusen, som skulle bringa sin ägare pengar samt tur och framgång. Det var en ond ande, som skapat sig t ex till en skalbagge eller spindel. Den skulle matas med spott eller möjligen människoblod och följde med sin ägare i graven.

Vy över Viskan, omgiven av skog. Foto: AB Flygtrafik. Fotot tillhör Hallands Kulturhistoriska museum.

Övernaturliga väsen i vattendrag

Även i sjöar och vattendrag fanns det övernaturliga väsen. Några bönder på Asklanda i Fristad skulle fiska ute på Öresjö. Då fick de upp en livs levande gosse i noten. De satte honom på en sten och gav honom smörgåsar ur sin matsäck. Så småningom stiger en sjöfru upp och tackar dem för att de tagit hand om hennes lille gosse, som råkat komma undan och ut på vedbacken. Hon lovar dem i gengäld god fiskelycka. Platsen där pojken hittades kallades Gossehålan och finns utsatt på skifteskartan över Asklanda från början av 1800-talet.

Vid sjöar och vattendrag fanns också älvor – De dansade och lekte under varma sommarkvällar och fick inte ofredas eller störas. Om man kom dem för nära, så blåste de på en och då fick man ”älvablästern”, en sjukdom med utslag och svår klåda. Det berättas att Ljunga kvarn i Fristad stannade helt oförmodat. ”Vad är det fatt?” undrade bönderna som väntade på sitt male. ”Låt det vara vad det vill!” sade mjölnaren. Han hade förtörnat älvorna. Det berättas också, att kring ”älsäter” i Viskan, ställen där man satte ut redskap för ålfiske, dansade älvorna på 1840-talet.

En kvinna berättade, att hon på 1860-talet kom gående från Skalle utmed sjön. Hon följde sjökanten förbi minnesstenarna och Asklanda källa. När hon kom upp på Asklanda tå, satte hon sig ned på pustestenen. Det kluckade ur djupet nere i Gossehålan. När hon kom fram till bäcken vid skogen, såg hon höga, vita jungfrur i en underlig dans. Det var nog älvadansen.

Utefter vägen utmed forsarna och fallen i Viskan i Gingri socken, där Spetsfabriken nu ligger, stod fordom en mörk skog, som kallades Sägemarka. Där fanns mycket, som alls ingen människa kunde bli klok på, och ur strömmarna hördes så konstiga läten om nätterna. Gamle Blinde-Johannes, som innan han fick pickesten i ögonen och miste synen, hade varit mjölnare i Risbro kvarn berättade, att näcken spelade om

nätterna i forsarna nerom Sägemarka. Hans låtar hade en sådan trolldom i sig, att människor som färdades där förbi, då de hörde detta underliga spel, blev veliga och för vilse. Han berättar också, att han följde sitt mälda-folk, som väntat på male, med lykta förbi Sägemarka, när det blivit mörkt.

Satan, Skam

Den onda makten var närvarande och kallades Satan, Skam, Djävulen, Skråen, Horn-Per eller Hin Håle (Den hårde). Man bör inte locka till sig Den onde, för han kunde komma okallad. Ibland förvandlade han sig till en stor svart hund, och det lyste eld ur ögonen på honom. Den som stod vid tinget och svor bort sig, alltså begick mened, hade Djävulen till ryggstöd, var ett talesätt. Han laddar bössor i löndom. ”Sikta inte, för Skam kan kvickt ladda,” lød ett annat talesätt. En sur och stenig och svårskött åker kallades Skams undantag. Man kunde ingå förbund med Djävulen, som då kom och hämtade en, när man skulle dö.

Alla våra svordomar innebär, att man kallar på Den Onde och det kan ske i var och varannan mening. Så är det oftast inte i andra språk, där svordomarna har sexuell betydelse. Man fick inte heller bruka Guds namn lättvindigt som Kors i Jesse (Jesus) namn och Herrejös-ses.

Så får vi påminnelser om att våra förfäders liv har påverkan även på våra liv i dag.

Ann-Britt Boman

Nästa nummer av Västgötabygden

Nummer 5 ges ut i slutet av oktober 2023. Författarna i denna skrift är själva ansvariga för innehållet i sina artiklar. Redaktionen förbehåller sig rätten att korta och redigera insänt material. Ange om möjligt bildfotograf. Bidrag och tips till tidningen mottas tacksamt av redaktionen, liksom tidskrifter och böcker som önskas anmälda. Insända texter och bilder anses som godkända för publicering på vår hemsida.

Eftertryck och kopiering förbjudet utan medgivande av artikelförfattare.

I Ljungsarp händer det...

Midsommardagen – Ekumenisk friluftsgudstjänst i Hembygdsgården Björstorp

Ordförande Ulla Andersson hälsade välkommen till drygt ett 40-tal besökande. Medverkande var pastor Pernilla Mårtensson, som predikade om skapelsen, och kyrkomusiker Susanne Hirell. Vi njuter av svensk sommar och den grönskande skapelsen. Gud skapade människan med allt som är du och jag. Du och jag är älskade trots att det var gott blev det inte som vi tänkt. När man slår med lie blir den slö, då måste man stanna upp och vässa den med vespesticka. Precis så är det att vara kristen, då måste man stanna upp och våga ta en paus ibland och tala med Gud.

Efter gudstjänsten avnjöts kaffe med dopp ute i det vackra vädret.

Laila Andersson

Utställning av hemstickat och musik

Ljungsarps Hembygdsförening har haft en utställning av hemstickat fyra onsdagar i juli med underhållning. Först ut att underhålla var Timmele ukulele och sång, under ledning av Roger Jarvid. Han berättade lite om varje låt, bl a ”Små nära ting, de sista ljuva åren och när det våras ibland bergen i flera olika melodier” och många andra kända låtar. Lilian Skattberg läste några av sina egna dikter och berättade roliga historier. Orkestern avslutade med Lasse Dahlquists låt om engelska flottan. Ett mycket uppskattat program.

Vid sista gången i år lyssnade ca 50 personer till Alvar och Pia Johansson från Marbäck. Alvar är 88 år och har spelat fiol sedan han var sju år. Han inledde med att spela några låtar, bland annat ”Lilla vackra Anna”. Därefter sjöng Alvar en visa om bonddrängen som längtade efter sin käresta och Pia sjöng ”I Rikeby och Lyckeby”.

De läste också en brevväxling från slutet av 1800-talet mellan Julius och Adelina, där det var lite osäkert om de unga tu fick varann till slut.

Vidare berättade Alvar minnen och fortsatte spela fiol men även lite munspel, bland annat en polska från Mossebo och en egen komponerad låt.

Det uppskattade programmet avslutades med ”Ljungsarpavalsen” komponerad på 1800-talet av Carl Abrahamsson Djerf (Blinne-Spele-Calle).

Gammaldags slätter med Ljungsarps Hbf och Ljungsarp-Ölsremma LRF.

Ett 25-tal personer träffades för att slå med lie, räfsa med handräfsa och hässja hö som förr i tiden.

Ljungsarp. Friluftsgudstjänst vid hembygdsgården Björstorp.

Musik och sång Ljungsarp. Fyra onsdagar i juli visades en utställning med hemstickat och spelades musik och det sjöngs många låtar.

Åke Andersson hälsade alla välkomna till Mersebo, där delar av en åker inte slagits vid första ensilageskörden utan sparats till den här dagen.

Deltagarna var mellan 85 år och ner till förskoleåldern där några, både vuxna och barn, var klädda på gammaldags vis.

Fem-sex personer började att slå med lie, gående snett bakom varandra. Av säkerhetsskäl är det noga att man inte går för nära framförvarande ”slättergubbe”. Under en välförtjänt paus, fikade alla tillsammans från medhavd kaffekorg. Därefter började vi att hässja, då restes nio hässjestakar i en rak linje med ca en meters mellanrum och en ”sträva” i var ände. Ett rep spändes på ca 50-60 cm höjd mellan stakarna och gräs fylldes

fortsättning på sidan 30

En idyllisk bild av skolan i en annan tid än vår. Bild: Börje Brorson.

Minns du hur det var i skolan? Skriv till oss och berätta!

2017 firade vi skolans 175-årsjubileum i Sverige

”1842 tillkom lagen om obligatorisk folkskola i Sverige. Riksdagsmän som Anders Danielsson i Gingsri nära Fristad och andra hade ivrat för att en sådan skulle komma till stånd. Men redan tidigare hade man arbetat för att sprida konsten att läsa och skriva. Boktryckarkonsten var en stor och viktig uppfinning. I den lutherska kyrkan höll prästen förhör på kristendomens huvudstycken i olika sammanhang, lysningsförhör, nattvardsförhör, konfirmationsförhör och naturligtvis husförhör.”

Ann-Britt Boman i Västgötabygden nr 1 2017

I många socknar och städer började det tidigare...

I Billingsbygden 1992, som ges ut av Skövde hembygds-krets, var ett tema *Skolan*, och flera föreningar nappade på detta. Redan 1986 hade dock läraren Kristina Kappner skrivit en artikel, införd i

Billingsbygden, med rubriken **Barnalärare i Varola 1789**, där man redan då beslutade att anställa en barnalärare för att undervisa traktens barn.

Prosten Jacob Otterström, som hade många barn, var en ivrig tillskyndare att skolan skulle byggas.

En ny skola togs i bruk 1847 av 41 elever från trakten. 1884 stod den skola klar som än idag står kvar, men den används inte. Eleverna flyttades för några år sedan till andra skolor.

I dagens lokaltidning rasar en debatt mellan föräldrar, varolabor och kommunföreträdare om huruvida förskoleverksamheten ska få flytta in i den gamla skolan, som står tom till ingen nytta. Förskolan är nu inrymd i lokaler av modultyp, men det är trångt, och kommunledningen planerar en utbyggnad.

Varola-Vretens Hembygdsförening och ordsbor hoppas att den gamla skolan ska kunna användas istället, när förskolans lokaler inte räcker till.

Framtiden får utvisa hur det går.

Monika Moberg Kilefors

Sventorps skola 1910-talet. Lärare Maria Jansson. Vivan Johansson, t h om lärarinnan, har berättat om en mycket disciplinär skolgång. Det var synd om många barn som fick utstå kränkningar. Foto: Privat.

Sventorps skola 1950-60-talet. Lärare Gun-Britt Wennergrund. En rofylld bild med små skolbarn. Foto: Privat.

Sventorps skola 1970-talet. Assistent Vivi Dahlman. Åk 5 samlade in pengar till sin lägerskolevistelse i Timmersdala. Venita, Elisabeth, Christina, Charlotte, Anna-Lena och Maria. Foto: M Moberg Kilefors.

Eriksdalsskolan Skövde 1980-talet. En glad högstadielärare Yngve Olsson utanför Karlsborg på lägerskola tillsammans med sin dåvarande klass med elever från Sventorp. Foto: M Moberg Kilefors.

Sventorps skola 1996. Åk 3 besöktes en vårdag. Deras lärare var Monika Löfving, som finns med som liten elev på fotot överst i högerspalten. Just denna dag 1996 studerade eleverna en utställning om Plupp och hans vänner, författare Inga Borg. Till vänster en avslappnad grupp vid fönstret. I åk 3 1996 studerade ett 25-tal elever. Foto: M Moberg Kilefors.

Ljungsarp. Höhässjning som förr i tiden. Man kan nästan känna doften av nyslaget hö, enbart genom att titta på bilden. Se även sidan 32.

fortsättning från sidan 27

på. Detta upprepades tills hässjan bestod av fyra lager av rep med gräs på. Nu var det dags att använda handräfsan, som förr ofta var kvinnornas och barnens uppgift, och räfsa runt hässjan och hänga på det sista gräset högst upp. Tre hässjor sattes upp under dagen.

Nu behöver gräset hänga i ca två veckor och har då torkat till hö, som körs in i ladan och lagras till vinterfoder för kor, hästar eller får.

Det var några arbetsamma men härliga timmar, då vi jobbade tillsammans för att visa hur höskörden gick till förr. Mycket dokumenterades i foton och film.

*Ulla Andersson
Ljungsarps Hembygdsförening*

Prenumerera på Västgötabygden!

Det kostar 160 kr att få hem sex nummer av tidningen under ett år. Vid samtidig beställning av 10 prenumerationer (beställ t ex till hela styrelsen) är priset 140 kr per prenumeration.

Anmäl till vår kanslist Eva Mann, 0512-105 50.
E-postadress: kansli@vhbf.se
Evas kontorstid torsdagar 9–15.

Föreläser du, visar film, framträder i en musikgrupp?

Vi vill få fler uppgifter om personer/grupper/föreläsare/filmförevisare etc att uppdatera VHBF:s lista på hemsidan som kan engageras vid sammankomster som årsmöten, föreningskvällar eller andra föreningsmöten.

VHBF förmedlar enbart kontaktuppgifterna som information till föreningarna.

Hör av er till kansli@vhbf.se

VHBF:s kansli

Även denna sommar anordnade Varola-Vretens Hembygdsförening sin loppisrunda runtomkring i bygden. Bilden: Hembygsgården Lillegården i Varola. Foto: M Moberg Kilefors.

Loppisar i Varola

För tredje året i rad anordnade Varola-Vreten sin loppisrunda i trakten. På totalt 20 platser fanns det möjlighet att fynda allt från barnkläder till möbler och prydnadssaker. Omkring 20 säljare fanns på plats i bygden. Såväl i hembygdsgården i Varola som på Björkvallen i Vreten fanns det servering för den som var sugen på något gott.

Med stöd från

HembygdVäst stöds ekonomiskt av Västra Götalandsregionens kulturnämnd. Ett stöd som vi är mycket tacksamma för. Tack vare det stödet kan vi erbjuda våra föreningar en omfattande och kvalitetsmässigt bra verksamhet.

Ge gärna en gåva till Tengelandsfonden!

Har du problem att komma på en lämplig födelsedagsgåva till den som redan har allt eller funderar du på att skänka en gåva för att hedra minnet av en person som har gått bort?

Vet du om att du kan ge en gåva till Tengelandsfonden? Ditt stöd är värdefullt och bidrar till att stötta personer som gör ett viktigt arbete för vårt kulturarv.

Vem var Tengeland?

Folke Tengeland (1913–1979) hade varit redaktör för Västgötabygden i över 20 år, då han tragiskt avled i en trafikolycka den 20 november 1979. Dagen före hade han mottagit Skaraborgs läns kulturpris för att han genom mångårig verksamhet bidragit till att fördjupa och bredda kunskapen om Västergötlands rika hembygds-kultur.

Tengelandsstipendiet

Penningssumman skänktes av familjen till en stipendiefond att utdelas i samband med förbundets årsstämma. I familjen Tengelands gåvobrev står att ”avkastningen från minnesfonden skall tilldelas person, förening eller liknande som i likhet med Folke Tengeland bidragit till att fördjupa och bredda kunskapen om Västergötlands rika hembygds-kultur”.

Tengelandsstipendiet har delats ut varje år sedan 1981. En kommitté bestående av två styrelseledamöter från förbundsstyrelsen och en representant för familjen Tengeland utser stipendiaten. Prissumman är f n 7 500 kr.

Senare har tiderna förändrats och avkastningen på fonderade pengar har sjunkit sedan fonden bildades.

En insamling till Tengelandsfonden brukar göras vid hembygdsförbundets årsstämmor, men under senare år har några av stämmorna genomförts digitalt och det har därför inte gett några insättningar till fonden.

Bankgiro eller swish

Kommittén tar tacksamt emot förslag på stipendiat. Tengelandsfonden har ett eget bankgiro 5760-9018 och swish 123 358 23 68 för minnesgåvor m m. Kontakta gärna vårt kansli för mer upplysningar.

Se våra adresser i rutan härintill.

*Jan-Olof Berglund
kassör i VHBF*

Redaktionskommitté

Ann-Britt Boman

Spireavägen 5, 513 35 Fristad, tel 033-26 19 21.
073-943 61 75. E-post: annbritt.boman@outlook.com

Jan-Olof Berglund, Stora Rör, Nolgården 3,
541 96 Våring, tel 070-842 04 53.

E-post: j-o.berglund@telia.com

Bo Björklund, Hövägen 9 C, 446 32 Älvängen,
tel 073 -023 11 50. E-post bo.bjorklund1@outlook.com

Tage Brolin, Bäckaskog, Främmestad,
465 97 Nossebro, tel 070-328 13 33.

E-post: frammestad@tagebrolin.se

Pär-Uno Ström, Sidenvägen 10, 441 55 Alingsås,
tel 073-595 96 85.

E-post: parunostrom5@gmail.com

Monika Moberg Kilefors, ansvarig utgivare, redaktör
070-642 56 70, Ekängsvägen 19, lgh 1104, 549 40 Skövde.

E-post: redvastgotab@gmail.com
eller blackhornet.monika.moberg@gmail.com

Förbundsordförande: Lena Ramsberg

Fötene Östergården 1, 447 91 Vårgårda,
tel 0705-32 64 24.

E-post: lenahe.ekonomi@gmail.com

Vice förbundsordförande: Ola Wirtberg

Långesäter 4, 541 97 Lerdala

E-post: ola.wirtberg@telia.com

tel 0708-55 88 23

Förbundssekreterare: Peter Backenfall

Horsby Backgården 1, 524 91 Herrljunga
0513-103 46, 0706-75 96 71

E-post: peter.backenfall@rsgbg.se

Förbundskassör: Jan-Olof Berglund

Stora Rör, Nolgården 3,
541 96 Våring, tel 070-842 04 53.

E-post: j-o.berglund@telia.com

Kanslist: Eva Mann. Västergötlands Hembygds-
förbund, Box 82, 532 21 Skara, tel 0512-105 50
bostad 070-313 65 60
Besöksadress: Stadsträdgården, 532 31 Skara
(Västergötlands museum) E-postadress: kansli@vhbf.se
Bankgiro: 378-5383. Swish: 123 214 84 19.

**Har Du en adressförändring, ring till Eva Mann,
tel 0512-105 50. Arbetstid: torsdagar 9-15.**

Svensk sommar

Ljungsarp. Gammaldags slåtter med Ljungsarps Hbf och Ljungsarp-Ölsremma LRF. Läs vidare på sidorna 27 och 30. Foto: Ulla Andersson.

Foto från Breviks Hbf som fyller 40 år. Stig Karlsson med vevgrammofon på Nationaldagen. Läs vidare på sidan 9. Foto: Bengt Nilsson.

Foto från Breviks Hbf som fyller 40 år. Utflykt Vättern runt och Visingsö. Läs vidare på sidan 9. Foto: Bengt Nilsson.

Rampabäcken. Kjell Gustafsson och Per Karlsson på det breda dämmet till sågverket i Rampabäcken. Läs vidare på sidan 18. Foto: Lena E Jonsson.